

Sisällys

Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöohjelma 2023–2027	2
Vammaisalan pohjoismainen yhteistyö kansainvälisessä yhteydessä	4
Tarkoitus, tavoitteet ja pohjoismainen hyöty	5
Painopistealue: Ihmisoikeudet	5
Painopistealue: Osallisuus	8
Painopistealue: Vapaa liikkuvuus	11
Arviointi	12

Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöohjelma 2023–2027

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan periaatteisiin kuuluvat kaikkien kansalaisten yhtäläiset mahdollisuudet ja yhtäläinen turvallisuus sukupuoleen, etniseen taustaan, uskontoon, vakaumukseen, toimintakykyyn, ikään tai seksuaaliseen suuntautumiseen katsomatta. Kaikilla on sosiaalisten oikeuksiensa nojalla yhtäläinen pääsy terveydenhuoltoon, sosiaalipalveluihin, koulutukseen, kulttuuriin ja työelämään.

Ihmisoikeudet ja osallisuus ovat vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön kantavia periaatteita. Tarkastellessamme ihmisoikeuksia intersektionaalisesti, osoitamme kunnioittavamme henkilön yksilöllistä tilannetta pyrkiessämme kohti yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja huomioimaan henkilön riskiä tulla syrjityksi. Ihmistä ei nähdä tai kohdella ainoastaan yhden asian, kuten sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, etnisyyden tai vammaisuuden perusteella, vaan häneen tulee suhtautua kokonaisuutena.

Pohjoismaat pyrkivät kestävään yhteiskuntakehitykseen, joka perustuu pohjoismaalaisten yksilönvapauteen ja mahdollisuuteen toteuttaa itseään. Yhteistyöllään Pohjoismaat tuovat esiin osallistavan yhteiskunnan ja sen esteettömiksi ja käyttäjäturvallisiksi suunniteltujen digitaalisten ja fyysisten ympäristöjen hyödyn ja arvon. Kaikille sopivan suunnittelun ansiosta yhteiskunta on esteetön kaikille, ei vain vammaisille.

Vammaispolitiikassa on kyse siitä, että luodaan kestävä yhteiskunta, jossa ketään ei jätetä. Vammaispolitiikan tavoitteena on vammaisten henkilöiden osallistaminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla. Poliitiikka leimaa oikeuksien näkökulma, joka konkretisoituu vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen (vammaisyleissopimus, UNCPRD) täytäntöönpanossa. Esteettömyys on perusedellytys sille, että vammaiset henkilöt voivat elää itsenäisesti ja osallistua yhdenvertaisesti yhteiskunnalliseen elämään.

*Visio 2030:n*¹ mukaan Pohjolasta tulee maailman kestävin ja integroitunein alue vuoteen 2030 mennessä. Visiossa on kolme strategista painopistealuetta: vihreä Pohjola, kilpailukykyinen Pohjola ja sosiaalisesti kestävä Pohjola. Vammaisalan yhteistyöllä on keskeinen tehtävä vision täytäntöönpanossa. Tämä koskee erityisesti sosiaalisesti kestävää Pohjolaa, jossa kaikille sopiva suunnittelu, saavutettavuus ja inklusio ovat keskeisiä näkökulmia. Vammaiset henkilöt ovat yhteiskunnan voimavara, ja kestävyyspoliittisten tavoitteiden saavuttaminen edellyttää heidän osallistumistaan työelämään ja yhteiskuntaan. Jotta Pohjolasta voisi tulla maailman kestävin ja integroitunein alue, on vapaan liikkuvuuden toteuduttava myös vammaisten osalta.

Toimintasuunnitelmassa 2021–2024² kuvaillaan, miten Pohjoismaiden ministerineuvosto pyrkii toteuttamaan vision tavoitteet. Vammaisalan pohjoismaisella yhteistyöllä on erityisen paljon annettavaa joillakin toimintasuunnitelman osa-alueilla. Sellaisia ovat työmarkkinoiden kehittäminen (tavoite 7), digitalisaatio ja koulutus (tavoite 8), terveys ja hyvinvointi (tavoite 9), vihreä siirtymä (tavoite 10) ja osallistaminen (tavoite 12).

¹ <https://www.norden.org/fi/julkilausuma/visio-2030>

² <https://pub.norden.org/politiknord2020-726/#>

Kestävän kehityksen kolme ulottuvuutta (vihreä, kilpailukykyinen ja sosiaalisesti kestävä) ovat tärkeä osa pohjoismaista yhteistyötä, ja ne luovat edellytykset kaikkien ihmisten yhtäläisille mahdollisuuksille ja turvallisuudelle. *Visio 2030* ja YK:n *Agenda 2030*³ kytkeytyvät selkeästi toisiinsa siinä mielessä, että visiotyö edistää agendan ja globaalien kestävyystavoitteiden täytäntöönpanoa. Agenda 2030:n ketään ei jätetä -periaatteen lähtökohdista on tärkeää, että Pohjoismaat onnistuvat sisällyttämään tasa-arvo-, lasten- ja nuorten sekä vammaisnäkökulman kaikkeen toimintaansa. Myös vammaiset henkilöt tulee sisällyttää kestävyyspoliittisiin prosesseihin, ja heidän on voitava hyötyä niistä. Sen vuoksi kyseiset näkökulmat on sisällytettävä toimintaan alun pitäen, ja niistä on pidettävä kiinni koko täytäntöönpanon ajan.

Kansainvälinen yhteistyö muun muassa Euroopan neuvostossa, YK:ssa ja EU:ssa tuottaa pohjoismaista lisäarvoa lisäämällä keskustelu-, kokemustenvaihto- ja yhteistyömahdollisuuksia. Myös Baltian maiden kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää.

Tämä ohjelma on Pohjoismaiden ministerineuvoston strateginen yhteistyöasiakirja vammaisalalla. Se perustuu kahden edellisen toimintasuunnitelman suositukseen ja toimenpiteisiin sekä pohjoismaisen ja kansainvälisen yhteistyön keskeisiin strategisiin asiakirjoihin.

Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön välineitä ovat ennen kaikkea vammaisalan pohjoismainen yhteistyöohjelma, Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto – joka on koko virallisen pohjoismaisen yhteistyön neuvoo-antava elin –, vammaisjärjestöjen pohjoismaisen yhteistyön tukijärjestelmä ja pohjoismainen kuurosokeustoiminta. Pohjoismaisella hyvinvointikeskuksella (NVC)⁴ on vastuu ohjelman täytäntöönpanon tukemisesta.

³ <https://sdgs.un.org/2030agenda>

⁴ <https://nordicwelfare.org>

Vammaisalan pohjoismainen yhteistyö kansainvälisessä yhteydessä

Pohjoismailla, Ahvenanmaalla, Färsaarilla ja Grönlannilla on muun muassa YK:n yleissopimusten osapuolina sekä Euroopan neuvostossa ja EU:ssa tehtävän yhteistyön kautta kansainvälisiä sitoumuksia vammaisten henkilöiden osallisuudesta. Sama koskee Baltian maita. Pohjoismaille on tärkeää ja hyödyllistä tehdä yhteistyötä ja verrata osaamista ja hyviä esimerkkejä, jotka liittyvät moniperusteiseen syrjintään, vähemmistöihin, hyvinvointiin ja väestönkehitykseen.

Yhdistyneet kansakunnat (YK)

Pohjoismailla on YK:n ihmisoikeustyöhön liittyviä velvoitteita, ja ne osallistuvat aktiivisesti tähän työhön. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948) määrittelee ihmisoikeudet. Julistus koostuu 30 artiklasta, jotka yhdessä määrittävät ihmisoikeudet ja perusoikeudet.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus on kansainvälisen ihmisoikeustyön perusta. Oikeudet konkretisoitiin muun muassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (CCPR) sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (CESCR). Ryhmäkohtaiset yleissopimukset nostavat esiin erityisen heikossa asemassa olevat ryhmät. Niissä selvennetään vuoden 1948 artikloja yleismaailmallisista ihmisoikeuksista sekä keinoja niiden toteuttamiseksi kaikkien ihmisten osalta. Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöohjelman kannalta erityisen tärkeitä ovat vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus (UNCPRD), naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) sekä yleissopimus lapsen oikeuksista (CRC). Myös YK:n Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteet ovat keskeisiä pohjoismaisessa yhteistyössä.

Euroopan neuvosto

Euroopan neuvosto on hallitustenvälinen alueellinen järjestö, jonka tehtävänä on turvata demokratia, oikeusvaltio ja ihmisoikeudet Euroopassa sekä edistää laajempaa eurooppalaista yhteistyötä. Euroopan neuvostossa on nykyään 46 jäsenmaata. Pohjoismaat ovat mukana Euroopan neuvostossa, jonka ihmisoikeustyön lähtökohtana on ihmisoikeuksien ja perusvapauksien turvaamiseen tähtäävä Euroopan ihmisoikeussopimus.

Euroopan neuvosto on laatinut useita vammaisalan julkaisuja, erityisesti vammaisten naisten ja tyttöjen asemasta. Istanbulin yleissopimus naisten ja tyttöjen asemasta ja oikeudesta terveyteen ja turvallisuuteen on myös keskeinen sopimus, jonka kaikki Pohjoismaat ovat hyväksyneet.

Euroopan unioni (EU)

Euroopan komissio julkisti keväällä 2021 uuden vammaisalan strategian: *Tasa-arvon unioni: Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva strategia 2021–2030*⁵. Strategialla on tarkoitus varmistaa, että vammaiset henkilöt voivat osallistua täysimittaisesti ja tasa-arvoisesti yhteiskuntaelämään. EU ja kaikki sen jäsenmaat ovat ratifioineet vammaisten oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen. Strategialla edistetään yhteistä tavoitetta yleissopimuksen täytäntöönpanon vahvistamisesta. Strategian keskeiset periaatteet ovat yhdenvertainen kohtelu ja syrjimättömyys. EU-komissio lanseeraa vuonna 2022 lippulaivahankkeenaan esteettömyyskeskuksen (European resource centre AccesibleEU), joka tukee esteettömyysvaatimusten täytäntöönpanoa.

⁵ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>

Keväällä 2019 voimaan tullut EU:n esteettömyysdirektiivi (2019/882) vaatii, että viranomaiset ja yksityinen sektori tekevät tietyt tuotteet ja palvelut esteettömiksi. Saavutettavuusdirektiivin (2016/2102) tavoitteena on tehdä julkisen sektorin elinten verkkosivuista ja mobiilisovelluksista käyttäjien, etenkin vammaisten henkilöiden kannalta entistä saavutettavampia. EU:n direktiivi miesten ja naisten yhdenvertaisesta kohtelusta työssä ja ammatissa (2000/78) vaikuttaa suoraan EU:n alueella ja muun muassa Islannissa ja Norjassa, samoin kuin asetukset matkustajien oikeuksista linja-autoliikenteessä (181/2011), meri- ja sisävesiliikenteessä (1177/2010), rautatieliikenteessä (1371/2007) ja lentoliikenteessä (264/2004). Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA) on julkaissut useita vammaisten tilannetta koskevia raportteja.

Tarkoitus, tavoitteet ja pohjoismainen hyöty

Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöohjelman yleistavoitteena on tehostaa vammaisten henkilöiden osallistamista parantamalla pohjoismaista tiedonvaihtoa ja vahvistamalla yhteistyötä vammaispoliittisissa kysymyksissä. Vammaisalan pohjoismainen yhteistyö:

- tuottaa hyötyä Pohjoismaille ja parantaa vammaisten pohjoismaalaisten tilannetta
- täydentää ja vahvistaa käynnissä olevia kansallisia prosesseja, joiden tavoitteena on osallisuus yhteiskunnan kaikkiin osa-alueisiin
- luo synergiaa ja tuo syvyyttä muihin kansainvälisiin yhteistyömuotoihin ja -prosesseihin, joilla pyritään edistämään osallisuutta
- luo edellytyksiä kokemustenvaihdolle ja osaamisen kehittämiseksi, joilla edistetään vammaisten henkilöiden osallisuutta strategisilla osa-alueilla ja tietyissä yhteyksissä
- kasvattaa tietoisuutta vammaisnäkökulmasta
- helpottaa vammaisten henkilöiden esteetöntä pääsyä Pohjoismaiden ministerineuvoston toimintaan
- vahvistaa kokemusta Pohjolasta innovatiivisena, osallistavana ja sosiaalisesti kestäväenä alueena, jossa ketään ei jätetä
- sisällyttää toimintaan kestävän kehityksen, tasa-arvon sekä lapsen oikeuksien ja nuorten näkökulman.

Painopistealue: Ihmisoikeudet

Tuetaan ja vahvistetaan vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen kansallista toteutusta ja seuranta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen (vammaisyleissopimus, UNCRPD) tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, edistää ja suojella näitä oikeuksia ja vapauksia sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Kaikki Pohjoismaat ovat ratifioineet yleissopimuksen ja panevat täytäntöön sen periaatteita ja määräyksiä. Pohjoismailla on monia yhteisiä haasteita, ja ne kaikki tarvitsevat uutta ja parempaa tietoa ja hyviä esimerkkejä onnistuneista

käytännön toteutuksista. Ihmisoikeuksia koskevan painopistealueen toimilla tuetaan vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanoprosesseja, minkä lisäksi otetaan huomioon muut yleissopimukset ja yleisesti ihmisoikeus- ja vammaisasioiden parissa tehtävä työ.

Painopistealueen toimenpiteet auttavat toteuttamaan Pohjoismaiden ministerineuvoston Visio 2030 -toimintasuunnitelmaa, erityisesti sen tavoitetta 9: hyvä, tasa-arvoinen ja turvallinen terveys ja hyvinvointi, sekä tavoitetta 11: antaa Pohjoismaiden kansalaisyhteiskunnalle, erityisesti lapsille ja nuorille, vahvempi ääni ja osallisuus pohjoismaisessa yhteistyössä ja lisätä heidän tietojaan naapurimaiden kielistä ja kulttuureista. Toimenpiteet edistävät myös tavoitetta 12: ylläpitää Pohjolassa vallitsevaa luottamusta ja yhteenkuuluvuutta, yhteisiä arvoja ja pohjoismaista yhtenäisyyttä ja pitää sen keskiössä kulttuuria, demokratiaa, tasa-arvoa, osallistamista, syrjimättömyyttä ja sananvapautta.

Ihmisoikeustyötä vahvistetaan painopistealueen toimenpiteiden lisäksi myös vammaisjärjestöjen pohjoismaisen yhteistyön tukijärjestelmällä ja NVC:n hallinnoimalla kuurosokeustoiminnalla.

Vammaisjärjestöjen pohjoismaisen yhteistyön tukijärjestelmän kautta myönnetään varoja kansallisten tai pohjoismaisten vammaisjärjestöjen järjestämiin pohjoismaisiin vaikuttamispoliittisiin kokouksiin ja konferensseihin. Tukijärjestelmä lujittaa vammaisjärjestöjen yhteistyötä kaikkialla Pohjoismaissa ja edistää kokemustenvaihtoa ja verkostoitumista.

Pohjoismainen kuurosokeustoiminta lähtee siitä, että vammaisyleissopimus pannaan täytäntöön kuulonäkövammaisten osalta, jotka ovat erityisen haavoittuva ja marginalisoitu ryhmä yhteiskunnassa. Pohjoismainen yhteistyö on edellytys kuurosokeusalan osaamisen kehittämiseksi, sillä kuurosokeiden määrä on jokaisessa maassa niin pieni, ettei sitä voida tehdä kansallisesti. Tehtävään sisältyvät koulutus, kehitystyö sekä kuurosokeusalan resurssikeskusten ja järjestöjen pohjoismaisen yhteistyön koordinointi. Yhteistyö on suunnattu ennen kaikkea käytännön kuurosokeustyötä tekeville, viranomaisille ja tutkimusympäristöille. Tärkeänä tehtävänä on osaamisen kehittämisen ja välittämisen koordinointi Pohjoismaissa hankkeiden, työryhmien, seminaarien ja verkostojen avulla.

Uutta tietoa ja vuoropuhelua ihmisoikeuksista ja vammaisuudesta

Tämän painopistealueen toimenpiteiden tarkoituksena on luoda alustoja tiedon- ja kokemustenvaihdolle sekä hyville esimerkeille vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanosta. Toimenpiteet vahvistavat vammaisyleissopimuksen toteuttamiseen osallistuvien henkilöiden osaamista ja tuottavat tietoa yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyvistä hyvistä esimerkeistä. Toimilla luodaan synergiaa muuhun kansainväliseen osallisuuteen tähtäävään yhteistyöhön ja prosesseihin.

Monia toimenpiteitä käynnistettiin jo edellisillä ohjelmakausilla. Pohjoismainen hyvinvointikeskus koordinoi tätä työtä sosiaali- ja terveyspolitiikan virkamieskomitean (ÄK-S) ohjauksen mukaisen toimeksiannon puitteissa. Pohjoismainen hyvinvointikeskus hakee varoja toimenpiteisiin ja toteuttaa niitä yhdessä asianomaisten kansallisten, pohjoismaisten ja kansainvälisten yhteistyökumppanien kanssa. Taustaryhmiä perustetaan tarvittaessa ja vuoropuhelussa muiden osapuolten kanssa.

Taustaryhmät pyrkivät pitämään sukupuolijakauman tasaisena ja huomioimaan edustuksen myös HLBTQI-yhteisöstä. Tavoitteena on tuottaa ja levittää ohjelmakaudella tietoa, jota voidaan hyödyntää vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen täytäntöönpanon seurannassa. Ohjelmakaudella järjestetään vuosittain pohjoismaisia tapahtumia YK:n alaisten COSP- ja CRPD-osapuolikokousten yhteydessä.

Lasten ja nuorten näkökulman vahvistamiseksi vammaisalan pohjoismaisessa yhteistyössä järjestetään vuosittain asiantuntijakokous nuorten vammaisten henkilöiden etujärjestöjen edustajien kanssa. Kokousten teema ja sisältö lähtee lasten ja nuorten tarpeista ja toiveista. Lisäksi kehitetään uusia menetelmiä lasten ja nuorten näkökulman sisällyttämiseksi aikuisten päätöksiin ja rakenteisiin, joissa useimmiten on vallalla aikuisten näkökulma. Vammaisten lasten ja nuorten ajankohtaisista asioista käytävien keskustelujen lisäksi nuorten edustajille annetaan tietoa Pohjoismaiden ministerineuvoston vammaisalan pohjoismaisesta yhteistyöohjelmasta ja Vammaisalan pohjoismaisesta yhteistyöneuvostosta (vammaisneuvosto).

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen täytäntöönpanon seuranta

Vammaisyleissopimuksen ratifioineet valtiot raportoivat sen täytäntöönpanosta YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle. On tärkeää koota tilastoja ja tietoja ja vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanosta Pohjoismaissa, Ahvenanmaalla, Färösaarilla ja Grönlannissa. Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen tulee toimeksiantonsa mukaisesti kerätä tietoa vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanosta ja seurata Pohjoismaiden YK:lle laatimia raportteja sekä suosituksia, joita YK antaa kansallista toimeenpanoa koskevassa katsauksessaan.

Ohjelmakaudella tehdään kartoitus ajankohtaisista pohjoismaisista tutkimusverkostoista ja -projekteista. Niiden puolestaan on tuotettava tietoa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta Pohjoismaissa. Kartoituksen tulee myös osoittaa, missä määrin vammaiset henkilöt ovat olleet osallisia tutkimushankkeissa.

Pohjoismainen hyvinvointikeskus saa myös tehtäväksi selvittää kansallisten ja pohjoismaisten toimijoiden ja tutkimusjärjestöjen kanssa, miten kansainväliset järjestöt, muun muassa alkuperäiskansojen järjestöt, seuraavat vammaisyleissopimusta. Lisäksi tulee seurata, miten keskeiset toimijat, kuten *EU Disability Platform*, työskentelevät vammaisyleissopimuksen parissa.

Kaikilla Pohjoismailla on suhteellisen paljon dataa, tilastoja ja indikaattoreita vammaisten tilanteen ja elinolojen kehityksen seuraamiseksi, mutta mittausmenetelmät ja ryhmien määritelmät poikkeavat toisistaan, mikä vaikeuttaa vertailuanalyysin tekemistä. Jotta kehitystä voidaan seurata ja havaita heikkouksia, on tärkeää tuottaa vertailukelpoisia tilastoja vammaisuudesta.

*Nordic indicators for cooperation on disability*⁶ -raportin suositusten seuraamiseksi ohjelmakaudella kerätään ja laaditaan tilastoja neljältä alueelta: syrjinnästä, koulutuksesta, työelämästä ja esteettömyydestä. Toimenpiteiden tarkoituksena on tuottaa vertailukelpoisia tilastoja

⁶ <https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2021/06/Nordic-indicators-for-cooperation-on-disability-pdf-62-p.pdf>

vammaisalalta Pohjoismaissa sekä tietoa vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanosta Pohjoismaissa. Vammaisalan tilastoihin liittyvää EU-yhteistyötä seurataan. Yhteistyötä Pohjoismaisen lääkintätilastokomitean (NOMESKO) ja Pohjoismaisen sosiaalitalastokomitean (NOSOSKO) kanssa keskustellaan. Hankkeen toteutuksesta keskustellaan oikeusasioiden ministerineuvoston (MR-JUST) kanssa.

Painopistealue: Osallisuus

Fyysisten ja digitaalisten ympäristöjen kaikille sopivan suunnittelun avulla vahvistetaan osallisuutta, edistetään yhdenvertaisuutta sekä ehkäistään vammaisiin kohdistuvaa syrjintää pohjoismaisen yhteiskunnan kaikilla osaluilla sisällyttämällä vammaisnäkökulma strategisella tavalla kestävän kehityksen työhön.

Pohjoismaisen hyvinvointimallin kestävä kehitys perustuu siihen, että mahdollisimman suuri osa työkykyisestä väestöstä on työelämässä. Työelämä on pohjoismaisten hyvinvointiyhteiskuntien kantava voima, ja sillä on keskeinen merkitys elinkeinoelämälle ja yksilölle. Suuri ja osaava työvoima, hyvät työehdot ja hyvä työympäristö ovat ratkaisevan tärkeitä rakennettaessa vihreää, kilpailukykyistä ja sosiaalisesti kestävää Pohjolaa. Siihen tarvitaan osallistavaa koulutus- ja työmarkkinapolitiikkaa. Lisäksi työnantajat ja palkansaajat ja koko yhteiskunta tarvitsevat informaatiota ja asennemuokkausta, jotta vammaisten kiinnittyminen työmarkkinoille helpottuisi. Raportissa *The Future of Work in the Nordic countries: Opportunities and challenges for the Nordic working life models* (2021) esitetyn päätelmän mukaan Pohjoismaiden on kehitettävä parempia strategioita, joilla torjutaan kasvavia sosiaalisia eroja Pohjoismaiden yhteiskunnissa ja työmarkkinoilla. Se on perusedellytys sille, että Pohjoismaat pystyvät selviytymään siirtymästä covid-19-kriisin jälkeiseen tulevaisuuden työelämään.⁷

Vammaisten osallistumista ja itsenäisyyttä voidaan vahvistaa esteettömän yhteiskunnan ja uusien tekniikoiden kehittämisen ja saatavuuden sekä niihin liittyvien koulutustoimenpiteiden avulla. Esteettömyyteen tähtäävät toimenpiteet edistävät heikkojen ryhmien, esimerkiksi vammaisten hlbtqi-ihmisten ja ulkomailla syntyneiden vammaisten osallisuutta. Tämän painopistealueen pohjoismainen yhteistyö ja yhteiset toimenpiteet vahvistavat osallistumista kaikilla elämäalueilla. Keskiössä ovat erityisesti koulutus ja työmarkkinat. Koulutukseen liittyvässä toiminnassa on tärkeää ottaa mukaan lasten ja nuorten näkökulma. Puheenjohtajamaa toteuttaa ohjelmakaudella kansallisen vammaispolitiikan kannalta keskeisiä aloitteita, jotka kokemustenvaihdon ja tiedontuotannon ansiosta tarjoavat pohjoismaista hyötyä.

Tämän painopistealueen toimenpiteet edistävät Pohjoismaiden ministerineuvoston toimintasuunnitelman tavoitetta 7: kehittää osaamista ja hyvin toimivia työmarkkinoita, jotka

⁷ <https://pub.norden.org/temanord2021-520/#>

vastaavat vihreän talouden ja digitaalisen kehityksen asettamiin vaatimuksiin sekä tukevat vapaata liikkuvuutta Pohjoismaiden välillä. Toimenpiteet edistävät myös tavoitetta 8: lähentää Pohjoismaita entisestään hyödyntämällä digitalisaatiota ja koulutusta, sekä tavoitetta 9: edistää hyvää, tasa-arvoista ja turvallista terveyttä ja hyvinvointia Pohjolassa.

Vammaisnäkökulman sisällyttäminen Pohjoismaiden ministerineuvoston toimintaan
Pohjoismaiden ministerineuvosto pyrkii järjestelmällisesti vahvistamaan vammaisnäkökulmaa kaikilla keskeisillä politiikan aloilla. Vammaisnäkökulma sisällytetään Pohjoismaiden hallitusten väliseen yhteistyöhön lisäämällä tietoisuutta, sisällyttämällä vammaisnäkökulma ja sen seuranta eri politiikan aloihin sekä tekemällä sisäistä esteettömyystyötä Pohjoismaiden ministerineuvoston sihteeristössä ja laitoksissa. Vammaisnäkökulman sisällyttämistä varten perustetulla Pohjoismaiden ministerineuvoston sisäisellä verkostolla on keskeinen tehtävä näkökulman sisällyttämisessä eri politiikanaloilla. Ohjelmakaudella vahvistetaan eri aloja koskevaa vuoropuhelua, jonka tarkoituksena on vahvistaa vammaisnäkökulman sisällyttämistä eri politiikanaloihin.

Julkisia hankintoja ja vammaisia koskeva kokemustenvaihto

Julkiset hankinnat ja esteetön suunnittelu

Esteettömyydessä on kyse siitä, että kaikille annetaan mahdollisuus osallistua yhteiskuntaelämään yhtäläisin ehdoin huolimatta vammaisuudesta. Voimme edistää asiaa pitämällä julkisten hankintojen lähtökohtana kaikille sopivaa suunnittelua ja saavutettavuusvaatimuksia. Joissain hankintalajeissa ja muussa lainsäädännössä vaaditaan lisäksi ottamaan huomioon kaikkien palvelunkäyttäjien tarpeet ja edellytykset. Ohjelmakaudella tehdään analyysi siitä, miten esteetön suunnittelu toteutuu Pohjoismaiden julkisissa hankinnoissa.

Vammaispalvelujen julkiset hankinnat – lupaavia käytäntöjä Pohjoismaissa

On tärkeää vaihtaa kokemuksia vammaispalvelujen tarjonnasta Pohjoismaissa. Toimenpiteen tarkoituksena on kartoittaa Pohjoismaiden lupaavia käytäntöjä vammaispalvelujen julkisissa hankinnoissa. Lupaavissa käytännöissä voi olla kyse vaikkapa vammaisten osallisuudesta yksilöllisten palveluiden hankintaprosesseissa, saavutettavuudesta tai ehdotuksista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluhankintojen parantamiseksi.

Kokemuksia työllisyyttä edistävästä toimenpiteistä julkisissa hankinnoissa

Julkisia hankintoja tekevä viranomainen voi myös asettaa palveluntoimittajalle työllistymiseen liittyviä vaatimuksia, esimerkiksi vaatia tarjoamaan työ-, harjoittelu- tai traineepaikkoja vammaisille.⁸ Ohjelmakaudella tehdään kartoitus siitä, millaisia kokemuksia Pohjoismailla on työllisyyttä edistävästä toimenpiteistä julkisten hankintojen yhteydessä.

⁸ <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/om-hallbar-upphandling/socialt-hallbar-upphandling/upphandling-med-mal-att-oka-sysselsattningen/kunskapsbank-sysselsattningskrav/>

Julkisia hankintoja ja vammaisia koskevaan kokemustenvaihtoon liittyviä toimia voidaan toteuttaa yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan ja tutkimusjärjestöjen kanssa ja vuoropuhelussa kansallisten hankintaviranomaisten kanssa.

Digitaidot, esteetön suunnittelu ja osallisuus

Yhteiskunnan nopea digitalisaatio on vammaisille henkilöille sekä uhka että mahdollisuus. Digitaalinen integraatio edellyttää, että digitaaliset ratkaisut soveltuvat kaikille ja että vammaisilla henkilöillä on perusdigitaidot. Digitalisaatio luo myös uusia mahdollisuuksia vammaisille henkilöille. He voivat sen ansiosta esimerkiksi hakea itsenäisesti tietoa ja käyttää palveluja, jotka aiemmin vaativat henkilökohtaista tukea tai kalliita erityisratkaisuja. Uuden tekniikan ja älykkäiden digitaalisten ratkaisujen ansiosta työelämä voi myös avautua aiempaa useammalle vammaiselle henkilölle.

Ohjelmakaudella käynnistetään hanke, jonka tavoitteena on rakentaa foorumi verkkosivujen ja mobiilisovellusten esteetöntä suunnittelua ja digitaitoja koskevalle kokemustenvaihdolle. Erityistä huomiota kiinnitetään EU:n saavutettavuusdirektiivin (2016/2102) täytäntöönpanoon Pohjoismaissa. Direktiivin tavoitteena on tehdä julkisen sektorin elinten verkkosivuista ja mobiilisovelluksista käyttäjien, etenkin vammaisten henkilöiden, kannalta entistä saavutettavampia. Yhteistyötä keskustellaan koulutus- ja tutkimusvirkamieskomitean (ÄK-U), digitalisaatioministerineuvoston (MR-DIGITAL) ja sosiaali- ja terveyspolitiikan virkamieskomitean (ÄK-S) kanssa.

Osallistava työelämä Pohjoismaissa

Vammaisten nuorten ja aikuisten tilannetta työmarkkinoilla leimaa yhä ulkopuolisuus. Tavoitteena on koota tietoa ja laatia tilastoja vammaisten henkilöiden työmarkkinatilanteesta. Ohjelmakaudella järjestetään vuosittain asiantuntijaseminaareja ja muita pohjoismaisia kokouksia. On tärkeää, että asiantuntijaseminaareissa pyritään tasaiseen sukupuolijakaumaan ja vähemmistöjen edustukseen. ILO:n *Global Business and Disability Network* -verkoston ja muiden keskeisten kansainvälisten elinten ja verkostojen kanssa ryhdytään vuoropuheluun.

Ohjelmakaudella toteutetaan toimenpiteitä, jotka kehittävät osaamista ja kannustavat kehittämään yhteistyössä tilastoja, menetelmiä, toimenpiteitä ja hankkeita, jotka liittyvät vammaisten henkilöiden työelämäosallisuuteen. Työmarkkinoiden haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä käsittelevän hankkeen (2022–2024) seuranta on osa Pohjoismaiden osallistavan työelämän kokonaisuutta. Hanke kuuluu työelämäsektorin alaisuuteen. Ohjelmakaudella tehdään selvitys vammaisten henkilöiden työelämään pääsyn esteistä. Siinä yhteydessä kartoitetaan toimenpiteet, joilla esteitä voidaan vähentää. Pohjoismainen lääkintätilastokomitea (NOMESKO) ja Pohjoismainen sosiaalitulastokomitea (NOSOSKO) osallistuvat kartoitukseen tarjoamalla käyttöön alan tilastoja. Toimista ja rahoituksesta keskustellaan työelämäsektorin kanssa, mahdollisesti myös elinkeinoelämäsektorin sekä koulutus- ja tutkimussektorin kanssa.

Painopistealue: Vapaa liikkuvuus

Edistetään vapaata liikkuvuutta ja poistetaan rajaesteitä, jotka haittaavat erityisesti vammaisia henkilöitä

Liikkuvuutta haittaavien rajaesteiden tunnistaminen ja poistaminen maiden väliltä kuuluu pohjoismaisen yhteistyön painopistealueisiin. Myös EU panostaa vammaisten henkilöiden kohtaamien esteiden poistamiseen. Tämän painopistealueen toiminnalla edistetään niiden henkilöiden vapaata liikkuvuutta, jotka saattavat kohdata rajaesteitä Pohjoismaiden toisistaan poikkeavien lakien, määräysten ja hallintokäytäntöjen vuoksi.

Tämän painopistealueen toimenpiteet edistävät Pohjoismaiden ministerineuvoston toimintasuunnitelman tavoitetta 7: kehittää osaamista ja hyvin toimivia työmarkkinoita, jotka vastaavat vihreän talouden ja digitaalisen kehityksen asettamiin vaatimuksiin sekä tukevat vapaata liikkuvuutta Pohjoismaiden välillä, ja tavoitetta 8: lähentää Pohjoismaita entisestään hyödyntämällä digitalisaatiota ja koulutusta.

Vammaisnäkökulma vapaata liikkuvuutta koskevassa pohjoismaisessa yhteistyössä

Tämä toimenpide vahvistaa rajaesteitä selvittävien ja ratkaisuehdotuksia tekevien toimijoiden osaamista vammaisnäkökulmasta ja kohentaa Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöneuvoston jäsenten rajaesteyhteistyöosaamista. Ohjelmakaudella Pohjoismaiden ministerineuvosto pyrkii käynnistämään yhteistyön sellaisten ratkaisujen kehittämiseksi, jotka esimerkiksi tarjoavat Pohjoismaiden vammaisille henkilöille mahdollisuuden lyhytkestoisiin työskentelyjaksoihin toisessa Pohjoismaassa. Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto toimii asiantuntijaryhmänä toimenpiteiden toteutuksessa.

Pohjoismaiden välisestä liikkuvuudesta ja vammaisuudesta laaditaan tilanneraportti. Siinä keskitytään sosiaali- ja työmarkkina-alan rajaesteisiin. Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen tarkistusta seurataan ja lisäksi analysoidaan sopimuksen merkitystä vammaisille henkilöille.

Nordplus-vaihto-ohjelma tarjoaa lisäavustusta niille, jotka tarvitsevat erityistukea vammaisuuden vuoksi. Ohjelmakaudella seurataan, kuinka moni vammaisen opiskelija hakeutuu vaihtoon Nordplus-ohjelman kautta. Käynnistetään yhteistyö Nordplus-ohjelman markkinoimiseksi järjestämällä vuotuisia kokouksia vammaisten henkilöiden nuorisjärjestöjen edustajille.

Vuosittain järjestetään seminaareja, joissa on mukana rajaesteyhteistyön toimijoita. Pohjoismaisen viittomakielen verkoston kanssa käydään vuoropuhelua tulkkijärjestelmistä ja liikkuvuudesta. Opiskelijoiden liikkuvuuteen liittyviä aiempia toimenpiteitä seurataan. Ministerineuvoston vammaisasioista ja rajaesteasioista vastaavat keskeiset toimijat jatkavat yhteistyötä. Näitä ovat esimerkiksi Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto, rajaesteneuvosto ja neuvontapalvelu Info Pohjola. Toiminta toteutetaan yhteistyöorganisaatioiden varsinaisten budjettien puitteissa.

Rajaesteiden torjumiseen tarkoitettujen uusien digitaalisten ratkaisujen seuranta ja kehittäminen

EU:n jäsenmailla ei toistaiseksi ole vammaisuuden vastavuoroista tunnustamista. Se aiheuttaa hankaluuksia vammaisille henkilöille, sillä kansallista vammaiskorttia ei välttämättä tunnusteta muissa jäsenmaissa.

EU:n vammaiskortti (*EU Disability card*) takaa vammaisille henkilöille yhtäläiset edut yli rajojen ennen kaikkea kulttuurin, vapaa-ajan, urheilun ja liikenteen alueilla. Kortti tukee yhdenvertaista ja aktiivista osallistumista yhteiskuntaelämään.

Suomi ja Viro ovat olleet vuodesta 2016 kortin käytön pilottiryhmässä. EU:n vammaisalan strategiaan 2021–2030 sisältyy lippulaivahanke EU:n vammaiskortin käyttömahdollisuudesta kaikissa jäsenmaissa vuonna 2023. Ohjelmakaudella seurataan Suomen ja Viron kokemuksia kortista ja järjestetään tiedonvaihtofoorumeita.

Pohjoismainen sähköinen tunnistautuminen ja vammaiset henkilöt

Pohjolasta on määrä tulla maailman kestävin ja integroitunein alue vuoteen 2030 mennessä. Maailma digitalisoituu vauhdilla, ja sähköisten tunnistautumisympäristöjen integroiminen edesauttaa ihmisten asioimista Pohjoismaiden viranomaisien kanssa. Pohjoismailla on hyviä kansallisia sähköisiä tunnistautumisympäristöjä. Pohjoismaisessa yhteistyössä on päätetty, että digitaalisten palvelujen käyttäjien tulee Pohjoismaissa ja Baltian maissa voida tunnistautua kotimaansa eID:llä myös alueen muiden maiden digitaalisiin palveluihin.

Ohjelmakaudella selvitetään, mitkä vammaispalvelut ovat kytkettävissä kansallisiin sähköisiin tunnistautumisympäristöihin, joita voidaan käyttää yli rajojen Pohjoismaissa ja Baltian maissa. Hankkeen toteutuksesta keskustellaan digitalisaatioministerineuvoston (MR-DIGITAL) kanssa.

Arviointi

Ulkopuolinen arviointi tehdään vuosina 2024 ja 2026. Tulokset esitellään sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskukselle (ÄK-S) ohjelman ja Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöneuvoston raporttien yhteydessä. Arvioija on yhteydessä hankkeita johtaviin tahoihin kunkin toimenpiteen osalta. Tilannekatsauksen laatii Pohjoismaisessa hyvinvointikeskuksessa sijaitsevan Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöneuvoston sihteeristö. Pohjoismaiden neuvosto saa tilannekatsauksen vuosina 2023, 2025 ja 2027. Ohjelma tarkistetaan vuoden 2024 jälkeen, jolloin varmistetaan sen yhteensopivuus vision uuden toimintasuunnitelman kanssa.